

DE GESCHIEDENIS VAN DE AFSTANDSMOEDER

DIKKE BULT, EIGEN SCHULD

De afgelopen vijf jaar hebben zeven vrouwen tegen de Stichting Valkenhorst geprocedeerd. Inzet van de procedures is de vraag of zij recht hebben te weten wie hun (biologische) moeder en vader zijn.

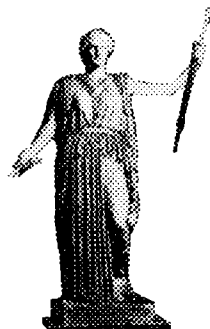
De vrouwen zijn allen geboren in een tehuis voor ongehuwde moederzorg onder beheer van de genoemde stichting.

In 1989 begint één van deze vrouwen een procedure bij de rechtbank, terwijl een andere vrouw meer heil ziet in een hongerstaking om haar eisen kracht bij te zetten. De hongerstaking op de stoep van het tehuis blijkt een effectieve methode om de aandacht van de media te trekken.

Vanwege de emotionele lading van de rechtsvraag, ondersteund door de eerdere aandacht in de media, krijgen de procedures nu ook de nodige publiciteit. In 1994 kunnen we opgelucht adem halen als we in de krant lezen:

'Kind weet na halve eeuw wie haar vader is'.

Weer lijkt de rechterlijke macht een kind gelukkig te hebben gemaakt.

Met behulp van de media is een beeld ontstaan wat de indruk wekt dat kinderen die hun moeder en vader willen leren kennen, daarvoor een gevecht tegen instituten moeten leveren. Dat beeld is op zijn minst onvolledig. Wanneer een kind geen van beide biologische ouders kent, is het te vondeling gelegd of afgestaan.¹ Dan is de eerste schakel naar een onbekende biologische herkomst de geboortemoeder. Als een kind onbekend is met de geboortemoeder, zal het wellicht bij de hulpverlening te rade moeten gaan. De beste bron voor een kind dat meer over de biologische vader wil weten, is evenwel de geboortemoeder.

Naar aanleiding van de procedures tegen de Stichting Valkenhorst vraag ik mij af, waarom deze kinderen niet hun moeder in plaats van een stichting hebben gedagvaard. Andere vragen die zich in dit verband opdringen zijn: waarom staat een geboortemoeder een kind af? Wil niet iedere vrouw die moeder wordt haar kind zelf opvoeden? Komen ook in deze tijd nog afstandsmoeders voor, of zijn alle ongehuwde vrouwen met een kind tegenwoordig BOM? Stel dat er nog wel steeds afstandsmoeders zijn, heeft de vrouwenbeweging dan geprobeerd om het onderwerp emancipatie van afstandsmoeders op de politieke agenda te krijgen? Tenslotte vraag ik mij af of er sprake is van een toenemende interventie door de overheid in het leven van vrouwen die afstand doen van kinderen.

ADOPTIEKINDEREN KOMEN (NIET) UIT HET BUITENLAND

In de meeste Westerse landen - en Nederland vormt daarop geen uitzondering - wordt van vrouwen verwacht dat zij na de zwangerschap en de bevalling voor haar baby gaan zorgen. Aangezien dit ideaal niet altijd wordt verwezenlijkt, kennen de meeste landen de mogelijkheid om een kind te adopteren. Dat betekent dat de mensen die voor een kind gaan zorgen, de juridische ouders van een kind worden. Zij treden als het ware in de plaats van de vrouw (en man) die een biologische relatie met een kind hebben.

Vergeleken met andere Westeuropese landen is in Nederland juridische adoptie pas vrij laat ingevoerd. De Adoptiewet uit 1956 maakte adoptie vanaf 1 januari 1957 mogelijk. Volgens de ideeën van de Nederlandse wetgever uit die tijd moest adoptie van kinderen een uitzondering blijven. Na invoering van de Adoptiewet begint het aantal Nederlandse kinderen dat wordt geadopteerd echter al snel toe te nemen. Dit houdt mede verband met het feit dat de hulpverlening aan ongehuwde moeders zakelijker wordt en steeds meer in professionele handen komt. Met name tussen de jaren 1966 en 1976 worden verhoudingsgewijs veel Nederlandse kinderen geadopteerd.

Als we over adoptie spreken, wordt er niet altijd bij stilgestaan dat elk geadopteerd kind eerst door zijn moeder (en soms vader) is afgestaan. Ook denken we bij adoptie meestal alleen aan buitenlandse kinderen. Verwaarloosde en in de steek gelaten kinderen, het liefst uit verre onherbergzame landen met een onbekende vader. Voor de moeder van deze kinderen hebben we uiteraard helemaal geen goed woord over.

Adoptie van **buitenlandse** kinderen door Nederlandse ouders is echter pas aan het eind van de jaren zeventig op gang gekomen. Tot het midden van de jaren zeventig zijn er jaarlijks meer dan duizend Nederlandse vrouwen die om de een of andere reden de baby die zij negen maanden hebben gedragen, niet willen of kunnen verzorgen.

Voor ouders die graag een kind willen adopteren, is het jaar 1974 een hoogtepunt. In dat jaar worden er maar liefst 1259 Nederlandse baby's geadopteerd. In dat zelfde jaar begint ook adoptie van buitenlandse kinderen enigszins op gang te komen. Pas zo'n twintig jaar geleden begint het aantal Nederlandse baby's waarvan jaarlijks afstand wordt gedaan, terug te lopen. Tegelijkertijd begint adoptie van buitenlandse kinderen dan toe te nemen. In 1976 worden er voor het eerst meer buitenlandse dan Nederlandse kinderen geadopteerd.

GEEN SEX VÓÓR HET HUWELIJK

Is het niet beter dat vrouwen gewoon niet zwanger worden wanneer zij geen kind kunnen of willen verzorgen? Planning van een zwangerschap is niet altijd zo vanzelfsprekend (geweest) als dat misschien lijkt. Weliswaar is halverwege de jaren zestig de pil in Nederland geïntroduceerd, maar de eerste jaren na de introductie moest men duidelijk nog aan het juiste gebruik ervan wennen. Bovendien, al was de pil beschikbaar, de meeste huisartsen peinsden er niet over om de pil - of welk voorbehoedmiddel dan ook - aan ongehuwde vrouwen voor te schrijven. Daar komt nog bij dat het tot 1970 wettelijk verboden was om reclame voor condooms te maken. Dat betekent zelfs dat in die tijd condooms niet zichtbaar te koop mochten worden aangeboden.

Door het gebrek aan openheid was lang niet iedereen vertrouwd met het bestaan, laat staan met het gebruik van voorbehoedmiddelen. Aan het einde van de jaren zestig begonnen hier en daar voorzieningen zoals Rutgershuizen te ontstaan, waar vrouwen met hun vragen over anti-conceptie terecht konden. Voor verreweg de meeste vrouwen zijn voorbehoedmiddelen dan nog vrijwel onbekend en in ieder geval voor ongehuwde vrouwen onbereikbaar. Ongehuwde vrouwen kregen eigenlijk maar één advies: geen sex voor het huwelijk.²

Hoe desastreus het gebrek aan voorlichting en openheid ten aanzien van seksualiteit kan zijn, kunnen we nu nog steeds in grote delen van de wereld zien. Gebrekkige voorlichting of het ontbreken daarvan, gaan vaak samen met het ontbreken van de mogelijkheid een veilige abortus provocatus te laten uitvoeren. Elk jaar overlijden 150.000 vrouwen als gevolg van een onveilig uitgevoerde abortus. Meestal hangt dat samen met het feit dat abortus bovendien illegaal is. Nog veel meer vrouwen gaan weliswaar niet dood na deze behandeling, maar krijgen wel met allerlei complicaties te maken, waaronder onvruchtbaarheid. Een gebrek aan openheid ten aanzien van seksualiteit en de problemen die daar uit voortvloeien, valt niet alleen in derde-wereldlanden te constateren.

In Engeland en Amerika bijvoorbeeld wordt nog steeds gediscussieerd over de vraag of seksuele voorlichting een taak van de ouders dan wel van de school is.³ Als gevolg daarvan worden jongeren helemaal niet voorgelicht, of de voorlichting wordt beperkt tot de boodschap dat **meisjes** met sex moeten wachten tot ze trouwen. Het gevolg daarvan is weer dat het aantal Amerikaanse teenagers dat zwanger wordt, nog steeds onrustbarend hoog is. En als Amerikaanse teenagers al voorlichting hebben gehad, hebben ze tien tegen één gehoord dat abortus gevaarlijk is. In een land zoals Mexico is het nog erger. Van één-derde van de baby's die daar worden geboren, is de moeder jonger dan 14 jaar.⁴

Gebrekkige of verkeerde voorlichting en/of het geheel ontbreken ervan heeft niet alleen ongewenste of ongeplande zwangerschap met alle consequenties van dien tot gevolg. In veel landen loopt men ook met oogkleppen op voor andere gevolgen van de seksuele activiteit van jongeren. De Wereld Gezondheidsorganisatie (WHO) heeft voor het jaar 1992 berekend dat wereldwijd elk jaar één op de 20 jongeren een seksueel overdraagbare ziekte oploopt.⁵

Dat percentage is waarschijnlijk al weer achterhaald, vooral door de explosieve toename van de besmetting van de bevolking in een groot aantal derde-wereldlanden met HIV. In de meeste Afrikaanse landen zijn het grootste aantal slachtoffers van AIDS niet homoseksuele mannen maar heteroseksuele vrouwen. Vrouwen worden sneller en gemakkelijker (door mannen) besmet en de overlevingsperiode van vrouwen na besmetting is korter dan die van mannen.⁶

AFSTANDSMOEDERS ZIJN VERLEDEN TIJD

Bij afstand doen wordt alleen aan ongehuwde vrouwen gedacht, maar ook gehuwde vrouwen doen soms afstand van een kind. Er zijn zelfs tijden geweest dat verhoudingsgewijs vrij veel gehuwde vrouwen afstand van haar baby deden. Tijdens en vlak na de oorlog konden vrouwen door hun echtgenoot voor de keus worden gesteld: of de baby het huis uit of ik.⁷ Soms kan een gehuwde vrouw zelf, nog uitgeput van alle bevallingen, weer een kind erbij gewoon niet aan. Het is echter waar dat over het algemeen 90% van de afstandsbaby's een ongehuwde vrouw als moeder heeft.

De voornaamste reden die een rol speelt bij het afstand doen van een kind, is dan ook het feit dat een **ongehuwde** vrouw moeder is geworden. Onder druk van haar omgeving en/of door gebrek aan financiële middelen ziet een ongehuwde moeder zich genoodzaakt, de verzorging van haar kind aan anderen over te laten.

Directe aanleiding voor dit verhaal zijn de tegen Stichting Valkenhorst aangespannen procedures door in totaal zeven vrouwen. Eiseressen zijn geboren tussen 1927 en 1944. Opvallend is, maar het kan best toeval zijn, dat deze eisers allen vrouw zijn. Toen de eerste procedure begon, was de oudste eiseres 62 en de jongste 45 jaar. De vrouwen zijn dus allen vóór 1947 geboren. Vóór 1947 week de rechtspositie van de ongehuwde moeder en haar kind op een aantal essentiële punten af van de rechtspositie van ongehuwde moeders anno 1995.

Zoals ik hierboven reeds heb geschreven, is adoptie pas mogelijk geworden sinds 1 januari 1957. Met andere woorden, geen van de procederende vrouwen was geadopteerd of althans als baby geadopteerd. In de tweede plaats werd vroeger een ongehuwde vrouw die een baby kreeg, niet van rechtswege de juridische moeder van een kind. Een juridische relatie tussen een ongehuwde geboortemoeder en een kind ontstond eerst na erkenning. Het kind kreeg wel de naam van de geboortemoeder, en die naam kwam ook op het geboortebewijs, maar de geboortemoeder had niet automatisch het ouderlijk gezag of de voogdij over het kind.

Deze regel is in 1838 nogal ondoordacht door Nederland overgenomen van de Code Civil. De Code Civil gaf de ongehuwde moeder de keuze tussen wel of niet haar kind erkennen. In het geval de moeder het kind niet erkende, kon het kind gemakkelijk worden geadopteerd. Er hoefde immers geen juridische relatie tussen geboortemoeder en kind ongedaan gemaakt te worden.

Ook België kende deze regeling, zelfs vrij recent nog. De Marckx-zaak uit 1979 ging expliciet over deze kwestie. In de Marckx-zaak zegt de Belgische regering dat in tegenstelling tot gehuwde moeders, ongehuwde moeders niet allemaal verantwoordelijk willen zijn

voor hun kind. Daarom hebben ongehuwde geboortemoeders de keuze gekregen tussen wel of niet een kind erkennen. Volgens de Belgische regering erkent 25% van de ongehuwde moeders haar kind niet.⁸

Zoals gezegd was in Nederland deze regel in ieder geval niet goed doordacht, want Frankrijk had daarnaast ook de mogelijkheid een kind te adopteren. Die mogelijkheid had Nederland niet in het Burgerlijk Wetboek overgenomen. In Nederland werd er dan ook altijd druk op de geboortemoeder uitgeoefend om haar kind te erkennen. Zoals gezegd, werd het kind wel onder de naam van de moeder ingeschreven (tenzij het uiteraard om een vondeling ging). De Burgerlijke Stand drong er vervolgens bij de moeder op aan om het kind te erkennen. Het schijnt dat de moeder meestal wel aan die oproep gehoor gaf.⁹

In het begin van deze eeuw werd door vrouwenorganisaties bepleit om ongehuwde vrouwen van rechtswege juridisch moeder te maken van haar kind. Mede door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, duurde het evenwel tot 1947 voordat vrouwen ongeacht hun burgerlijke staat van rechtswege moeder werden van de door hen ter wereld gebrachte kinderen. Dat hield tevens in dat ongehuwde meerderjarige moeders nu van rechtswege voogdes over hun kinderen werden.

Tot 1947 was het in feite helemaal niet nodig dat ongehuwde vrouwen, die niet voor een baby wilden zorgen, afstand van een kind deden. Als zij niets ondernamen, hadden zij immers geen juridische relatie met het kind.

De praktijk was daarmee volstrekt in tegenstelling. Tot het midden van de jaren vijftig was het juist moeilijk voor vrouwen om afstand te doen. Tot die tijd was de hulpverlening aan ongehuwde moeders overwegend in particuliere handen op christelijke grondslag. De ongehuwde zwangere vrouw werd door haar familie meestal de deur gewezen, als de vrouw al niet zelf was weggevlucht. Noodgedwongen kwam zij dan bij de hulpverlening terecht. Daar werd het haar enerzijds niet gemakkelijk gemaakt om afstand van haar kind te doen, maar anderzijds kreeg zij ook niet veel (financiële) steun om zelf voor het kind te zorgen. De moeder werd als een gevallen vrouw behandeld, en voor haar slechtheid kon zij het beste boete doen door haar kind zelf te verzorgen. Volgens de toen heersende normen in de hulpverlening had het kind de moeder nodig, al was het maar voor borstvoeding. Na enkele weken tot een paar maanden moest de moeder werk gaan zoeken. Het kind bleef in het tehuis achter, of er werd een ander opvangadres gezocht. De moeder moest kostgeld voor het kind betalen, en het was de bedoeling dat de moeder haar zaakjes zodanig regelde dat zij na enige tijd zelf voor het kind kon gaan zorgen. In de praktijk lukte dat in feite alleen maar als de moeder kans zag alsnog een huwelijk te sluiten. De kost verdienen en voor een klein kind zorgen is immers een moeilijke combinatie. Bovendien moest zij vaak eerst nog achterstallig kostgeld betalen voordat zij het kind terug kon krijgen.

Begin jaren zestig zijn de inzichten over het afstaan van kinderen langzaam gewijzigd. Er wordt minder belang aan de bloedband en meer belang aan de feitelijke gezinsband gehecht. De reeds bestaande lobby van pleegouderverenigingen was in 1957 al bekroond met de invoering van de Adoptiewet. Tegelijkertijd werd het verboden om zonder toestemming van de Raad voor de kindbescherming kinderen beneden de zes maanden in huis op te nemen. Dit betekende dat kinderen niet meer uitsluitend met behulp van particuliere bemiddeling bij pleegouders konden worden ondergebracht. Sociale wetenschappers en psychiaters raakten ook steeds meer geïnteresseerd in het fenomeen ongehuwd moederschap. Door die beroepsgroepen werden ongehuwd zwangere vrouwen beschreven als geestelijk labiel of als een sociaal-pathologisch verschijnsel. De ongehuwde moeder

werd nu voorgehouden dat zij beter afstand van haar kind kon doen, omdat zij het kind niets te bieden had. Juist een geestelijk gezonde moeder was zo verstandig om uit zichzelf afstand van het kind te doen. Op die manier werd de moeder de schande van het ongehuwd moederschap bespaard en verspeelde zij haar huwelijkskansen niet.

De ongehuwde moederzorg raakte steeds meer in professionele handen en het afstand doen van een kind werd zakelijk bekeken. Werden moeder en kind vroeger in ieder geval nog drie maanden bij elkaar gehouden, nu werden kinderen na enkele dagen al bij pleegouders geplaatst. Eén ding bleef ongewijzigd: de ongehuwde moeder zelf had weinig in te brengen. Voor haar familie bleef ze een 'gevallen vrouw', en door de hulpverlening werd er niet mét haar naar een oplossing gezocht, maar over haar hoofd heen over haar toekomst beslist. Dat betekende met name tussen 1966 en 1976 dikwijls dat de moeder afstand deed.

WIE HET KINDJE KRIJGT MAG HET HOUDEN

Veel vrouwen die ongehuwd zwanger zijn geworden, hebben afstand van het kind gedaan omdat zij ongehuwd waren. De vrouwen die afstand doen, hebben blijkbaar geen kans gezien om voor de bevalling een huwelijk te sluiten. Nog steeds wordt in statistieken apart vermeld of een kind binnen zes maanden na de huwelijksluiting is geboren.¹⁰ Met andere woorden: de statistieken laten zien of de toekomstige moeder nog een echtgenoot heeft weten te 'strikken' nadat de baby zich al heeft aangemeld.

Een probleem voor het ongehuwd moederschap kan de financiële situatie zijn. Eén van de eerst ingevoerde sociale verzekeringswetten aan het begin van deze eeuw is de Ziektewet. De Ziektewet regelde niet alleen de uitkering bij ziekte maar ook bij zwangerschap en bevalling. De ongehuwde moeder was daarvan aanvankelijk niet uitgesloten. Met name door verenigingen die zich het lot van de ongehuwde moeders zeiden aan te trekken (sic), werd hiertegen met succes geprotesteerd. Het zou tot 1941 duren voordat de ongehuwde moeder recht had op een uitkering tijdens de zwangerschap en na de bevalling.¹¹ Achterliggend motief was dat bij gebrek aan een uitkering, de ongehuwde moeder wel gedwongen was om bij de hulpverlening voor ongehuwde moederzorg aan te kloppen.

Tijdens de eerste feministische golf werd er voor de invoering van een zogenoemde vaderschapsactie gestreden. Dat betekende dat de moeder de verwekker van haar kind kon aanspreken op meebetaling aan de opvoeding van het kind. Die juridische strijd werd in 1909 gewonnen, maar in de praktijk heeft deze regel de moeder nauwelijks voordeel gebracht. In de tehuizen voor ongehuwde moederzorg werd er wel bij de moeder op aangedrongen dat zij de naam van de verwekker noemde, maar de tegen de verwekker aangespannen vaderschapsactie had zelden succes. Het bewijs van het vaderschap bleek steeds weer moeilijk te leveren, en als de vader al verplicht werd alimentatie te betalen, scheen hij dat dikwijls te saboteren. Tegenwoordig is het niet meer zo moeilijk om te bewijzen wie de verwekker is, maar om de één of andere reden is de actie niet erg populair.

Aan het einde van de jaren zeventig raken vrouwen in Nederland langzaam maar zeker vertrouwd met het gebruik van voorbehoedsmiddelen. Ook abortus provocatus - in ons land gezien als ultimum remedium - begint een meer reële mogelijkheid te worden. Deze ontwikkeling valt samen met afnemend van het aantal vrouwen dat afstand van een kind doet. Zestien jaar geleden bijvoorbeeld, het is dan 1977, is het aantal Nederlandse vrouwen dat afstand van haar baby doet, gedaald tot 532. Overigens is dat wel ongeveer 10% van het totaal aantal vrouwen die in dat jaar ongehuwd zwanger is geworden.

Het jaar 1977 is in verschillende opzichten een opmerkelijk jaar. Zo is adoptie nog steeds 'in', maar er worden nu twee maal zoveel buitenlandse kinderen als Nederlandse kinderen geadopteerd. Met andere woorden: in Nederland raakt afstand doen van kinderen blijkbaar uit.

Terwijl in 1977 enerzijds 532 Nederlandse vrouwen afstand doen van een kind, staat anderzijds in de Volkskrant en het Parool een advertentie met de volgende tekst:

Ik zoek een aantal vrouwen die - net als ik - vanuit een bewuste keuze ongehuwde zwanger zijn of dit overwegen. Doel: ervaringen uitwisselen, elkaar ondersteunen, samenwerken bij het oplossen van praktische zaken.

Hoewel ongehuwd moederschap eind jaren zeventig nog steeds een uitzondering is, blijken er ook vrouwen te zijn die er bewust voor kiezen om ongehuwd moeder te worden. Vóór- en tegenstanders van het ongehuwd moederschap kunnen nu niet langer om het fenomeen heen. Het aantal buiten het huwelijk geboren kinderen neemt sindsdien jaarlijks flink toe. Vroeger werden ongehuwde moeders zo veel mogelijk doodgezwegen, maar nu krijgt het verschijnsel ongehuwd moederschap veel aandacht.

Onveranderd is, dat er, afhankelijk van de tijd waarin we leven, slechts één type ongehuwd moeder schijnt te zijn. Eerst zijn ongehuwde moeders gevallen vrouwen die als boetedoening zelf voor hun kind moeten zorgen. Daarna zijn ongehuwde moeders een sociaal-pathologisch verschijnsel die gedwongen worden afstand van het kind te doen. Tegenwoordig worden ongehuwde moeders bestempeld als '**bewust ongehuwde moeder**'.

Nu sommige vrouwen het moederschap niet meer afhankelijk willen maken van het op de kop tikken van een echtgenoot, wint het onderwerp vaderschap aan populariteit. Ongehuwd moederschap is niet langer een privé-aangelegenheid. Verwekkers krijgen de mogelijkheid hun vaderschap publiek te maken, ook als dat tegen de wens van de moeder ingaat. De moeder daarentegen moet zich nog steeds behelpen met de zogenoemde vaderschapsactie uit 1909.¹²

In onze cultuur hebben vrouwen het afstand van kinderen doen nooit aan de grote klok gehangen, en tegenwoordig lijkt het taboe hierop groter dan ooit. Met alle voorlichting, beschikbare voorbehoedmiddelen en als ultimum remedium abortus, moet een vrouw die van deze mogelijkheden geen gebruik maakt, zelf maar voor de gevolgen van een zwangerschap opdraaien.

Het is echter wel erg simplistisch gedacht dat zwangerschappen tegenwoordig nooit meer ongepland en ongewenst zijn.¹³ Ook nu nog komt het voor - ook in Nederland - dat vrouwen afstand ter adoptie willen doen. Anders dan de procedures wellicht doen vermoeden, is afstand van kinderen doen niet iets uit een grijs en schimmig verleden. De tijd dat per dag drie tot vier vrouwen afstand van haar baby deden, ligt nog maar twintig jaar achter ons.

DE PROCEDURE VAN MARIA R. TEGEN VALKENHORST (I)

In 1927 wordt Maria R. in het tehuis Moederheil geboren. Moederheil is een in 1921 opgerichte kraamkliniek voor ongehuwde moeders. Het tehuis werd destijds door rooms-katholieke religieuzen geleid. Met de jaren is er het één en ander veranderd. Moederheil heet inmiddels Valkenhorst en wordt niet langer geëxploiteerd door religieuzen. Ook blijft de hulpverlening niet langer beperkt tot ongehuwde moeders.

Volgens de gegevens van de Burgelijke Stand is Maria ruim drie weken na haar geboorte erkend. Ze is opgevoed in kindertehuizen en voor zover zij zich kan herinneren, heeft zij

haar moeder slechts twee maal gezien. Nog maar 17 jaar oud, is zij op de begrafenis van haar moeder geweest. Daar kreeg zij een gesloten enveloppe mee die zij aan haar voogd moest geven. De enveloppe is later niet meer boven tafel gekomen. Inmiddels is zij al jaren op zoek naar haar identiteit. In de eerste plaats vraagt zij zich af of de moeder die op haar geboortebewijs staat, ook werkelijk haar geboortemoeder is. De familie van haar moeder weet bijvoorbeeld niets van haar bestaan af. In de tweede plaats wil zij meer duidelijkheid over de man die haar heeft verwekt.

De eis van Maria R. tegen de Stichting Valkenhorst luidt, dat zij inzage wil in het dossier dat Valkenhorst over haar moeder heeft aangelegd. In dat dossier staan gegevens die haar moeder tijdens haar zwangerschap heeft verstrekt, en dat zou zij ook ten behoeve van haar dochter hebben gedaan. Volgens Maria R. heeft zij een grondrecht om haar afstamming te kennen. Valkenhorst beroept zich als hulpverleningsinstelling op haar plicht tot geheimhouding. Maria R. zou het dossier alleen mogen inzien met toestemming van haar moeder. Haar moeder is echter al lang geleden overleden en toestemming voor inzage heeft zij nooit expliciet gegeven. De rechtbank wijst de eis af.¹⁴

In hoger beroep gaat het hof uit van drie conflicterende belangen:

- a. het maatschappelijk belang van een hulpverlenende instantie om zich aan zijn plicht tot geheimhouding te kunnen houden;
- b. het belang van een kind om de identiteit te kennen van wie het afstamt;
- c. het belang tot behoud van privacy van mensen die bij een hulpverlenende instantie geregistreerd staan.

Deze belangen hebben volgens het hof geen van drieën een absoluut karakter. "Met name een absolute opvatting over het recht van kinderen op afstammingsgegevens heeft dusdanig verstrekkende en ingrijpende gevolgen dat daarvan bij gebreke van een wettelijke regeling niet mag worden uitgegaan. Na afweging van de verschillende belangen is het hof evenwel in dit concrete geval van oordeel dat er geen gevaar voor het maatschappelijk belang aanwezig is als Maria R. het dossier van haar geboortemoeder inziet. De moeder is immers al 45 jaar geleden overleden en het gaat alleen om haar dochter die inzage krijgt. Volgens het hof zal dat andere vrouwen die hulp nodig hebben niet beletten om bij de hulpverlening aan te kloppen. Of deze geboortemoeder geheimhouding wilde, valt niet meer vast te stellen. Het respect voor de nagedachtenis van deze geboortemoeder wordt volgens het hof niet aangetast indien dit wijkt voor het belang van deze dochter".¹⁵

DE PROCEDURE VAN RIET M. E.A. TEGEN VALKENHORST (2)

De bekendste afstandsbaby in Nederland is waarschijnlijk Riet M. De tijdens de Tweede Wereldoorlog in het tehuis 'Moederheil' geboren Riet M. kiest in eerste instantie niet voor de juridische weg maar voor actievoeren. Door veel publiciteit omgeven, gaat zij in 1989 op de stoep van het voormalige tehuis Moederheil in hongerstaking. Met deze actie wil zij afdwingen dat de stichting Valkenhorst haar inzage geeft in het dossier van haar geboortemoeder. Valkenhorst blijft echter vasthouden aan haar geheimhoudingsplicht. Ook door de uitspraak van het hof in de zaak van mevrouw Y. is er volgens Valkenhorst geen **algemeen** recht op inzage in dossiers bij hulpverleningsinstellingen ontstaan. Het beleid van Valkenhorst blijft: inzage prima, maar dan wel met instemming van de geboortemoeder. Dat vindt Riet M. onvoldoende, en samen met vijf andere vrouwen eist zij bij de rechtbank inzage in alle dossiers waarin zich gegevens bevinden van ieders afzonderlijke afstamming.

Het beleid van Valkenhorst ziet er inmiddels als volgt uit:

- een kind krijgt altijd inzage in een dossier als daarbij (meer) opheldering kan worden verkregen over de vraag wie de geboortemoeder is, onafhankelijk van de vraag of de geboortemoeder daarvoor toestemming geeft of overleden is;
- in het geval een geboortemoeder in leven is, wordt er alleen inzage verstrekt in de overige gegevens van haar dossier als zij daarmee instemt. Voor het geval de geboortemoeder weigert, is Valkenhorst bereid te bemiddelen tussen geboortemoeder en kind;
- in het geval een geboortemoeder is overleden, wordt er inzage verleend, tenzij de vrouw schriftelijk heeft verklaard dat het dossier ook na haar dood niet mag worden geopend.

Uit de stukken blijkt dat alle vrouwen (inmiddels) weten wie hun geboortemoeder is. De rechtbank oordeelt conform het beleid van Valkenhorst dat de vrouwen recht hebben om te weten wie hun **moeder** is. De vrouwen willen echter meer. Zij willen ook in de dossiers lezen wat hun moeder bijvoorbeeld over de verwekker heeft verteld. Deze gegevens behoren volgens de rechtbank tot de persoonlijke levenssfeer van de moeder. Mensen in nood moeten zich tot een hulpverlener kunnen wenden en er op kunnen rekenen dat hun verhaal binnen vier muren blijft. De geheimhoudingsplicht van de hulpverlener strekt zich uit tot dergelijke feiten.¹⁶

Drie vrouwen voelen zich nog steeds onbevredigd na de uitspraak van de rechtbank en gaan in hoger beroep. Eén van deze vrouwen (mevrouw De X) heeft inderdaad ook geen baat bij het hierboven beschreven beleid van Valkenhorst, omdat haar geboortemoeder nog in leven is.¹⁷ Onbekend is of de geboortemoeder van mevrouw De X. wil zeggen wie de verwekker is. Mevrouw De X. stelt "dat het in het algemeen psychisch belastend moet zijn om niet de identiteit van de natuurlijke vader te kennen en dat in het algemeen de moeders die in die periode in Moederheil zijn opgenomen daarover niet met hun kinderen willen praten, als gevolg van alles wat zij als sociale reactie op hun opgehuwd moederschap en bij Moederheil moesten meemaken. Om die reden acht appellante het ongewenst dat een moeder lastig gevallen wordt met een verzoek om toestemming tot inzage van afstammingsgegevens".

Het hof acht deze stellingname onvoldoende voor toewijzing van het gevraagde. Op die manier zou de privacy van de geboortemoeder ernstig worden geschonden terwijl haar niets is gevraagd. Voortbordurend op zijn uitspraak in Valkenhorst I, meent het hof dat in dit geval de afweging van de belangen tussen de privacy van de geboortemoeder in combinatie met het maatschappelijk belang, zwaarder moet worden geacht dan het belang van mevrouw De X. Het hof lijkt in zijn uitspraak belang te hechten aan het feit dat mevrouw De X. niets aan de geboortemoeder heeft gevraagd. Enigszins kribbig zegt het hof: "voor zover de opstelling van appellante afweging van individuele belangen mogelijk maakt". De afweging van individuele belangen had dus wellicht anders kunnen uitvallen, wanneer mevrouw De X. had geprobeerd met haar vragen naar haar geboortemoeder te gaan.

In cassatie blijkt de Hoge Raad geen boodschap te hebben aan het feit dat er niets aan de geboortemoeder is gevraagd. Wel is de Hoge Raad het met het hof eens, dat er geen absoluut recht is om te weten van wie men afstamt. Volgens de Hoge Raad heeft het hof echter blij gegeven van een onjuiste waardering van de wederzijdse rechten en belangen tussen a) geboortemoeder en dochter en b) Valkenhorst en de dochter.¹⁸

EEN NATUURLIJK KIND ALS MEVROUW DE X.

Volgens de Hoge Raad moet het recht van het kind prevaleren boven het recht van de geboortemoeder. De enige restrictie die de Hoge Raad daarbij maakt, is de meerderjarigheid van een kind. Volgens de Hoge Raad is deze voorrangsregel gelegitimeerd omdat de natuurlijke moeder in de regel medeverantwoordelijkheid draagt voor het bestaan van dat kind. De hier gecursiveerde opmerking getuigt van een ongelofelijke lading kilheid ten opzichte van de ongehuwde moeder. De Hoge Raad laat blijken, zich geen seconde te hebben verdiept in de positie van vrouwen die ongehuwd moeder zijn geworden.

Uit de stukken weten we dat mevrouw De X. in 1935 is geboren. Zoals hierboven al besproken, was er in die tijd geen sprake van seksuele voorlichting, beschikbare voorbehoedmiddelen of veilige abortus provocatus. Officieel bestond er geen seksueel geweld.

De sticker: als een meisje nee zegt, bedoelt ze nee, moest nog worden ontworpen. De enkele keer dat er aandacht aan incest of verkrachting werd besteed, was om meisjes daarvan de schuld te geven.¹⁹

Het is erg gemakkelijk om nu vanuit onze bureaustoel op een computer over de medeverantwoordelijkheid van de geboortemoeder te schrijven. Destijds hadden meisjes echter absoluut niets te vertellen, laat staan ongehuwde zwangere meisjes. Wanneer een meisje in een tehuis als Moederheil terecht kwam, betekende dat dat ze niet wilde, maar meestal niet kon of mocht trouwen. Haar familie had zijn handen van haar afgetrokken en/of haar voor haar eigen bestwil naar een tehuis gebracht. Dan had ze in feite maar één optie: het kind afstaan.

Vroeger hadden meisjes zich maar aan te passen aan de tijd waarin zij leefden. De zwangerschap was hun schuld, en voor het overige moesten ze hun mond houden om de schande niet groter te maken. Nu moeten de ongehuwde moeders van toen zich aanpassen aan deze tijd. De boodschap blijft echter hetzelfde: jullie hebben niets in te brengen. Vroeger dicteerde de hulpverlening dat een ongehuwde moeder haar mond moest **dichthouden**; nu dicteert de Hoge Raad dat een afstandsmoeder haar mond moet **opendoen**.

Nog onbegrijpelijker in de uitspraak van de Hoge Raad is dat geen rekening wordt gehouden met de door de Grondwet en het EVRM gegarandeerde gelijkheid tussen wettige en onwettige kinderen. De Hoge Raad spreekt namelijk over het recht van een **meerderjarig natuurlijk kind als De X.** om te weten door wie het is verwekt. Zoals de Hoge Raad toch behoort te weten, duidt de term 'natuurlijk kind' op de **juridische** relatie tussen een kind en een ongehuwde ouder. Een kind is ten opzichte van de ongehuwde geboortemoeder tegenwoordig automatisch een 'natuurlijk kind' en ten opzichte van een man na erkenning. Wat de Hoge Raad hier beslist is dus dat kinderen van ongehuwde moeders het recht hebben om te weten door wie zij zijn verwekt. Bedoelt de Hoge Raad hiermee dat alleen kinderen van ongehuwde moeders dat recht hebben en kinderen van gehuwde moeders niet? Dat zou dus discriminatie van wettige kinderen ten opzichte van onwettige kinderen betekenen. Of gebruikt de Hoge Raad per ongeluk de term 'natuurlijk kind', en hebben wettige kinderen ook het recht om te weten door wie zij zijn verwekt. Als dat laatste het geval is, hoe moeten we ons het afdwingen van dat recht dan voorstellen?²⁰

KINDEREN VECHTEN TEGEN INSTITUTIES

In de Valkenhorst-zaken lijkt het gevecht zich af te spelen tussen kinderen en een instituut. Zo'n akelig tehuis waar ongehuwde moeders werden opgesloten. Formeel gesproken spelen de Valkenhorst procedures zich inderdaad af tussen een kind en een instituut. Maar het drama zelf speelt zich in feite af tussen twee volwassenen. Een zwangere vrouw die nergens welkom was en een flink deel van haar emotionele huishouding bij de hulpverlening op tafel heeft gelegd, en een inmiddels volwassen geworden kind dat zich ongelukkig voelt. Volgens de Hoge Raad prevaleert in de onderlinge rangorde tussen geboortemoeder en kind, het recht van het kind. Dat recht lijkt mij evenwel alleen uitvoerbaar als de moeder tegen de hulpverlening heeft gezegd wie de verwekker is. Vaak heeft de moeder een naam genoemd, want een aantal tehuizen boden geen hulp als zij weigerde een naam te noemen.

Het is beslist nog geen verleden tijd dat cliënten en patiënten door de hulpverlening als een stelletje onmondige onbenullen werden behandeld. De afgelopen jaren zijn er steeds meer patiëntenverenigingen die zich inzetten voor een betere rechtspositie van de cliënt/patiënt. Ook de wetgever heeft oog gekregen voor de ongelijke machtspositie tussen hulpverlener en cliënt. Inmiddels is er de Wet Geneeskundige Behandelingsovereenkomst om deze ongelijkheid te verkleinen.

Eén categorie cliënten wordt door de uitspraak van de Hoge Raad hiervan uitgezonderd: moeders die niet zelf voor hun kinderen willen of kunnen zorgen. Na 18 jaar moet het respect voor het privéleven van de geboortemoeder wijken voor het belang van het kind.

Een beroep op geheimhouding door Valkenhorst vanwege het maatschappelijk belang, wordt door de Hoge Raad volledig afgewezen. Het zal niet anders dan een verwaarloosbaar klein aantal vrouwen weerhouden om hulp bij haar bevalling te aanvaarden. Omdat sommige vrouwen bewust ongehuwd moeder worden, lijkt het alsof ongewenste of ongeplande zwangerschappen niet meer voorkomen. De nieuwe boodschap is: er zijn nu voorbehoedmiddelen en abortus, dus je zorgt maar dat je alleen geboortemoeder wordt als je ook van plan bent je als moeder te gaan gedragen. Is het juist om over het aantal vrouwen die ongewenst een kind hebben gekregen en nog zullen krijgen, te spreken als verwaarloosbaar?

Niet alleen Valkenhorst, ook andere hulpverleningsinstellingen hebben dossiers bewaard van vrouwen die afstand van een kind hebben gedaan. Bijvoorbeeld de F.I.O.M., Federatie van instellingen voor de ongehuwde moeder en haar kind, die vroeger een kleine twintig tehuizen voor ongehuwde moeders onder haar beheer had.²¹ Inmiddels is de doelgroep van de Fiom veel groter geworden en heeft zij bijvoorbeeld sinds 1980 praatgroepen voor moeders die afstand van haar kind hebben gedaan.²²

Na de uitspraak van de Hoge Raad stond met vette letters in de krant: '**...kind weet na halve eeuw wie haar vader is**'. Gelukkig: eindelijk gerechtigheid voor het kind. Maar Riet M., die de naam van haar biologische moeder en vader reeds geruime tijd kent, is nog steeds niet tevreden. Zij heeft inmiddels de stichting Afstammingskinderen opgericht, en volgens deze stichting houdt de uitspraak van de Hoge Raad in dat afstandskinderen over het hele dossier van een afstandsmoeder mogen beschikken.

De Fiom bestrijdt dit, en zegt dat het arrest van de Hoge Raad betrekking heeft op een meerderjarig kind dat haar vader niet kende. Nu komen er kinderen om hulp bij de Fiom aankloppen die wél de biologische ouders kennen, hen zelfs in persoon hebben ontmoet, maar alsnog het dossier van hun geboortemoeder willen inzien. De Fiom is het daar niet

mee eens, want stelt zij: kinderen die bij hun ouders zijn opgegroeid mogen toch ook niet het hulpverleningsdossier van hun ouders inzien.

In augustus 1994 heeft de Fiom aan de Registratiekamer gevraagd welke gegevens zonder toestemming van de geboortemoeder aan een meerderjarig kind mogen worden verstrekt. Volgens art. 11 lid 1 Wet Persoonsregistratie is verstrekking van persoonsgegevens aan een derde niet geoorloofd, tenzij:

- dit voortvloeit uit het doel van de registratie;
- vereist wordt volgens een wettelijk voorschrift;
- met uitdrukkelijke toestemming van de geregistreerde.

Volgens de Registratiekamer is art. 11 lid 1 de hoofdregel die beperkt wordt door lid 3: de verstrekking moet achterwege blijven voor zover uit hoofde van ambt, beroep of wettelijk voorschrift geheimhouding geboden is. Hiertoe behoort volgens de Registratiekamer ook de geheimhoudingsplicht van de Fiom, die zich over het hele dossier uitstrekt. Daarna volgt het advies van de Registratiekamer evenwel de lijn van de Hoge Raad: "Door de Hoge Raad is **immers** uitgemaakt..., etcetera.". De uiteindelijke conclusie is evenwel dat niet alle gegevens moeten worden verstrekt, zoals de Stichting Afstammingskinderen wil, maar dat dat per geval moet worden bekeken.²³

Aangezien het advies van de Registratiekamer, zoals zij zelf schrijft: "in belangrijke mate overeenkomt" met het door de Fiom gevolgde beleid, viel te verwachten dat dit niet het laatste zou zijn wat we van de Stichting Afstammingskinderen zouden horen. In kort geding is om inzage van alle afstammingsgegevens in het bezit van de Fiom gevraagd. De president heeft dit afgewezen.²⁴

DE ANDERE KANT VAN DE MEDAILLE

Natuurlijk bestaat er zoals gewoonlijk ook een andere kant van de medaille: de kinderen van wie vroeger afstand is gedaan, en die onbekend zijn met hun geboortemoeder en/of verwekker. In de media wordt de laatste tijd in toenemende mate aandacht aan de problematiek van deze - inmiddels volwassen - kinderen besteed. Door die aandacht lijkt het alsof alle mensen naar hun onbekende biologische afkomst willen zoeken. Er zijn evenwel ook mensen die bewust niet op zoek zijn naar hun (onbekende) wortels. Er dreigt een nieuw taboe te ontstaan: mensen die onbekend zijn met hun biologische afkomst en die niet op zoek zijn naar hun roots.

Dit neemt niet weg dat een aantal volwassenen die onbekend zijn met de biologische ouders, een sterke innerlijke drang heeft om hun biologische achtergrond wel te leren kennen. De argumenten van de Hoge Raad dat het recht van het kind om te weten voorrang heeft boven het recht van de moeder om niet te willen spreken, overtuigt echter niet.

Een geboortemoeder kan een hele goede reden hebben om niets te willen zeggen. Het kind kan het ongewenste gevolg zijn van een geweldsdelict of een incestueuze relatie. Wellicht nog belangrijker en fundamenteeler is het kwalijk gevolg dat deze uitspraak heeft, dat er een bres wordt geschoten in de geheimhoudingsplicht van de hulpverlening.

Laat ik voorop stellen dat ik het probleem van kinderen die naar hun roots zoeken serieus neem. Ik ben echter ook van mening dat het probleem van afstandsmoeders wordt gebagatelliseerd. Mijns inziens had eerst onderzocht kunnen worden, of bemiddeling door de hulpverlening tussen afstandsmoeders en kinderen niet in verreweg de meeste gevallen tot het gewenste resultaat leidt. Te verwachten valt dat slechts een verwaarloosbaar klein aantal afstandsmoeders niet aan de gevraagde informatie wil meewerken, en er nu voorbarig met een kanon op een mug is geschoten.

De omgekeerde situatie komt overigens net zo goed voor. Ongeveer 15 jaar geleden is een aantal afstandsmoeders voorzichtig uit hun schulp gekropen en op zoek gegaan naar hun kinderen. Sommigen hebben te horen gekregen dat hun afstandskind hen niet wil zien. Moet de rechter daar ook aan te pas komen? Het is trouwens opmerkelijk dat afstandsmoeders er tot dusver niet in geslaagd zijn, de media voor hun probleem te interesseren.²⁵ Ik vraag mij af of de toenemende bemoeienis van de rechtspraak met de meest intieme zaken in ons privé- en gezinsleven nu werkelijk de grondrechten op een hoger niveau tillen. In ieder geval niet de grondrechten van iedereen. Natuurlijk is er blijkbaar vraag naar bemoeienis van de rechter met onze meest intieme zaken, maar misschien moet de rechter ook eens nee zeggen. Emotionele problemen van mensen kunnen nu eenmaal niet allemaal door het recht worden opgelost. Procedures verplaatsen deze problemen alleen maar in de richting van nog meer overheidsinterventie in ons privéleven. Mensen die ongelukkig zijn, zullen tevergeefs door middel van het recht naar het geluk in het verleden zoeken.

Hoe dit ook zij, de uitspraak van de Hoge Raad is op zijn minst opmerkelijk. In de eerste plaats toert de Hoge Raad hier een nieuw (ongeschreven) grondrecht uit de hoge hoed: het persoonlijkheidsrecht uit de Duitse Grondwet. Of dit een grondrecht is dat wij in Nederland eigenlijk altijd al node hebben gemist, en dat duidelijk al jarenlang in onze rechtsorde thuishoorde, vermeldt de historie verder niet. Dit nieuwe ongeschreven grondrecht wordt meteen tot een soort supergrondrecht gebombardeerd. In de tweede plaats was het tot nu toe vaste jurisprudentie van de Hoge Raad om aan de diverse grondrechten altijd evenveel gewicht toe te kennen. In het geval van botsende grondrechten vond er in het concrete geval van de casus een afweging van belangen plaats. De Hoge Raad neemt in deze zaak nu juist wel een rangorde van grondrechten aan: het nieuwe supergrondrecht, te weten het persoonlijkheidsrecht, staat boven het recht op privacy.²⁶

In het begin van deze eeuw bemoeide de overheid zich op indirecte wijze met het ongeplande moederschap. De wet verbood een zwangere vrouw om de verwekker financieel aansprakelijk te stellen. Mede dankzij inspanningen van de vrouwenbeweging, konden ongehuwde moeders vanaf 1909 levensonderhoud voor een kind eisen. In de praktijk was dit een wassen neus en van de overheid kregen ongehuwde moeders evenmin financiële steun, waardoor zij in de armen van de particuliere hulpverlening werden gedreven. Eind jaren vijftig neemt de bemoeienis van de overheid met het ongepland moederschap toe. Als vrouwen afstand willen doen van hun baby, moet de raad voor de kinderbescherming worden ingeschakeld. Deze bemoeienis leidt tot een toename van het aantal kinderen dat wordt afgestaan. Anno 1994 komt afstand doen niet meer zoveel voor, maar de interventie van de overheid in het leven van afstandsmoeders gaat dieper dan ooit. Voor afstandsmoeders geldt nog altijd: 'DIKKE BULT, EIGEN SCHULD'. Zelfs vanuit de vrouwenbeweging hebben afstandsmoeders tot nu toe geen enkele sympathie ontvangen.

NOTEN

- 1 De problematiek in het geval gebruik is gemaakt van donatie van gameten blijft hier buiten beschouwing.
- 2 H.Q. Röling, *Gevreesde vragen. Geschiedenis van de seksuele opvoeding in Nederland*. Amsterdam University Press 1994.
- 3 Zie ook D. Vilar, *School sex education: still a priority in Europe*, Planned Parenthood in Europe, 1994, nr. 3, p. 8-12.
- 4 A. López Juárez, *Gente Joven: meeting needs*. Planned Parenthood Challenges 1993 nr. 2, p. 31-33.
- 5 E. Ketting, *Overview, a global picture*. Planned Parenthood Challenges 1993, nr. 2, p. 28-30.
- 6 K. Cash, *He can be good and still have AIDS*. Planned Parenthood Challenges 1993, nr. 2, p. 34-36.
- 7 E. Hueting, R. Neij, *Ongehuwde moederzorg in Nederland*, Walburg Pers:1990.
- 8 EHRM 13 juni 1979, Serie A, Volume 31, nrs. 14 en 29.
- 9 G. Overdiep, *Rechtsbescherming van de feitelijke verhouding tussen het onwettige kind en zijn ouders*, J.B. Wolters, Groningen: 1955.
- 10 Een ander woord voor deze huwelijken is: 'gedwongen huwelijken'.
- 11 Een dergelijke uitkering biedt overigens alleen soelaas aan vrouwen die in loondienst werken. Ook de later ingevoerde kinderbijslag was aanvankelijk alleen voor arbeiders in loondienst bestemd. Van kinderbijslag waren onwettige kinderen [en dus ongehuwde moeders] nog veel langer uitgesloten.
- 12 Wel wordt de laatste tijd onder aanvoering van prof.mr. J. de Boer aan de verjaringstermijn van vijf jaar gemorrelt, zie Hof Amsterdam 3 november 1994, nog niet gepubliceerd.
- 13 Zie bijvoorbeeld Rechtbank Arnhem 14-12-1989, RVR 1992, nr. 66 m.n. C. Stolker, M. Poll, 'Een moeder van 17 jaar heeft recht op niets', NRC 21 november 1994 en het programma van Rondom Tien op 29 november 1994.
- 14 Rechtbank Breda 20 juni 1989, NJ 1989, 726.
- 15 Hof 's Hertogenbosch 18 september 1991, NJ 1991, 796; RN 1992, 246 m.n. F. van Vliet; NJCM-Bulletin 17-2 (1992) m.n. L.F.M. Verhey.
- 16 Rechtbank Breda 5 maart 1991, NJ 1991, 370.
- 17 Twee andere vrouwen gingen eveneens in beroep bij het hof uit principiële overwegingen. Praktisch gezien had hun beroep geen belang, zodat alleen de zaak van mevrouw X. wordt besproken.
- 18 HR 15 april 1994, NJ 1994, 608 m.n. WH-S en NJCM-Bulletin 19-6 (1994) m.n. L.F.M. Verhey en Rechtspraak Nemesis 1994, 430 m.n. N.H.
- 19 H.F. Heijmans en C.J.B.J. Trimbos, *De niet gehuwde moeder en haar kind*, Hilversum 1964.
- 20 Het is mogelijk dat de Hoge Raad zich vergist en de term 'natuurlijk kind' gebruikt in de biologische betekenis van het woord. Dan nog maakt de Hoge Raad zich schuldig aan discriminatie. Zie hierover mijn noot onder dit arrest in Nemesis 1994, nr. 430.
- 21 E. Hueting, R. Neij, *Ongehuwde moederzorg in Nederland*, Walburg Pers 1990. De F.I.O.M. is na een reorganisatie Fiom gaan heten.
- 22 Zie L. de Leeuw en W. van Sebille, *Opgestaan is plaatsvergaan*, An Dekker 1991. Dit boek is een co-productie van een hulpverlenster van de Fiom en een 'afstandsmoeder'.
- 23 Advies Registratiekamer 12 september 1994.
- 24 Arr. Rechtbank 's Hertogenbosch 18-10-1994, KG 1994, 397. Tegen het vonnis is hoger beroep aangetekend.
- 25 Uitzondering vormt een artikel in OPZIJ door Lilian Kloppenburg, mei 1982
- 26 Zie ook de noot van L.F.M. Verhey in NJCM-Bulletin 19-6-1994, p. 654-658.

jaar	adoptie kind totaal	buiten- lands kind	neder- lands kind	stief- ouder adoptie	buiten echt geboren	binnen echt geboren
1957	40	2	38		2.917	230.975
1958	355	23	332		2.933	233.926
1960	392	25	367		3.229	235.899
1962	537	41	496		3.710	242.440
1964	373	45	328		4.361	246.553
1966	661	86	575		4.696	234.915
1968	898	173	725		4.819	232.293
1970	1.209	177	1.032		4.968	233.944
1972	1.292	187	1.105		4.077	210.056
1974	1.679	420	1.259		3.686	182.296
1976	1.492	862	610		4.355	172.735
1978	1.544	1.137	407		5.359	170.191
1980	1.901	1.438	338	123	7.454	173.840
1982	2.352	1.580	187	583	10.147	161.924
1984	1.840	1.218	149	471	13.354	161.082
1986	1.781	1.273	86	416	16.220	168.293
1988	1.829	1.254	102	473	18.951	167.696
1990	1.176	680	82	412	22.525	175.440
1991	1.338	929	50	358	23.825	174.840
1992	1.451	990	94	354	24.483	172.251
1993	1.275	812	65	39	525.648	170.100

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek